

Competențele organelor judiciare în stabilirea cadrului procesual penal aferent laturii civile a cauzei.

Obligația procurorului, a judecătorului de cameră preliminară și a instanței de judecată de a se pronunța cu privire la admisibilitatea cererii de introducere în cauză a părții responsabile civilmente

Gabriel ALBU

Managing Partner, Albu Morar

Daniel MORAR

Senior Partner, Albu Morar

PUNCT DE PLECARE

Autorii au conceput prezentul articol plecând de la constatarea unei practici judiciare din ce în ce mai prezentă, constând în aceea că cererea părții civile de introducere în cauză a părții responsabile civilmente este admisă fără ca organul judiciar să cenzureze neîndeplinirea condițiilor legale prevăzute pentru dobândirea acestei calități procesuale.

Sunt tot mai întâlnite în practică situațiile în care:

(i) organul de urmărire penală dispune introducerea părții responsabile civilmente în procesul penal / menținerea în această calitate a părții responsabile civilmente în proces, în lipsa oricăror elemente care să susțină îndeplinirea condițiilor legale în acest sens;

(ii) judecătorii de cameră preliminară lasă nesancționată această introducere/ menținere, argumentând (în mod eronat, din punctul nostru de vedere) că analizarea incidenței nulității acestor ordonanțe, prin raportare la lipsa îndeplinirii condițiilor prevăzute de lege (inclusiv a celor privind răspunderea civilă pentru altul – spre exemplu, răspunderea comitenților pentru prepuși) ar antama fondul cauzei, depășind astfel competența acestora;

(iii) instanțele de judecată refuză *de plano* sancționarea acestor cereri vădit inadmisibile în cursul judecății, tranșând situația acestora abia cu ocazia pronunțării hotărârii de fond, având drept consecință menținerea în mod nejustificat în proces a unor persoane lipsite de această vocație.

Un prim exemplu¹ pe care îl vom analiza *infra* este reprezentat de solicitarea de introducere în cauză a unei societăți în calitate de parte responsabilă civilmente, solicitare formulată de către o pretinsă parte civilă, în cadrul fazei de urmărire penală (mai precis, la finalul urmăririi penale, ulterior administrării în cauză a întregului probatoriu) – justificată, în aparență, de îndeplinirea condițiilor prevăzute de lege în ceea ce privește răspunderea comitenților pentru prepuși.

Un al doilea exemplu² pe care urmează să îl tratăm constă, similar, într-o solicitare de introducere în cauză a părții responsabile civilmente, formulată chiar prin intermediul plângerii penale a pretinsei persoane vătămate (i.e., cumpărătorul unor mărfuri) – și justificată, de această dată, prin nici mai mult, nici mai puțin decât aceea că, *nota bene*, cealaltă parte

¹ Din dosarul penal nr. 2010/P/2022.

² Din dosarul penal nr. 12899/P/2019.

contractantă (i.e., vânzătorul de marfă) ar avea calitatea de comitent (și pe cale de consecință, și pe aceea de parte responsabilă civilmente) al prepusului (i.e., șoferul) subcontractantului său (i.e., transportatorul).

I. SINTEZA SITUAȚIEI DE FAPT ȘI A ÎNCADRĂRILOR JURIDICE REȚINUTE

I.1. În ceea ce privește prima cauză

În fapt, la data de 01.04.2022, o primă persoană fizică a sesizat organele de cercetare penală ale poliției judiciare prin depunerea unei plângeri penale, prin care a reclamat faptul că persoane necunoscute au contractat un credit de la o instituție financiară nebanară (în continuare, „IFN”), folosindu-se în mod fraudulos de datele sale de stare civilă.

În continuare, în urma efectuării actelor de urmărire penală, în cauză au fost identificate la nivel național numeroase dosare penale formate ca urmare a unor plângeri penale depuse atât de către IFN-uri, cât și de către persoanele fizice ale căror date personale și adeverințe de salariu au fost folosite pentru obținerea de credite (având, așadar, un obiect similar), cauze ce au fost reunite pentru buna soluționare a acestora.

Astfel, s-a reținut că *„prezentul dosar are ca obiect documentarea activității infracționale desfășurate de inculpatul M, în perioada mai 2021 – mai 2022, interval în care acesta a pus în mișcare un mecanism infracțional menit să-i aducă importante foloase patrimoniale ilicite circumscris infracțiunilor de înșelăciune, fals informatic și fals privind identitatea”*.

S-a reținut, totodată, că *„în perioada mai 2021 – mai 2022 [...] autorul, folosind fotografiile ale unor cărți de identitate aparținând unor persoane reale, a indus în eroare reprezentanții unor instituții financiare de tip IFN, pe care i-a determinat, în baza unor contracte de credit întocmite în mod fraudulos, să-i remită sume de bani”*.

În drept, ulterior identificării și reunirii tuturor cauzelor distincte ce reclamau, în principiu, aceleași fapte, a fost pusă în mișcare acțiunea penală față de M sub aspectul săvârșirii infracțiunilor de înșelăciune (145 de acte materiale), faptă prev. și ped. de disp. art. 244 alin. (1) și (2) C. pen., fals informatic (95 de acte materiale), prev și ped. de disp. art. 325 C. pen. cu aplic. art. 35 alin. (1) C. pen. și fals privind identitatea (95 de acte materiale), faptă prev. și ped. de disp. art. 327 alin. (1) și (2) C. pen. cu aplic. art. 35 alin. (1) C. pen.

Potrivit organelor de urmărire penală, consecințele acestor fapte s-au cristalizat într-un prejudiciu pricinuit atât în dauna persoanelor juridice (IFN-uri), cât și în dauna persoanelor fizice, în cuantum total de **700.000 RON**, la care se adaugă suma de **1.500.000 EUR** menționată de către organele de urmărire penală drept daune morale solicitate de către pretinsa persoană fizică vătămată / parte civilă Z.

Cu privire la existența acestui prejudiciu, ca urmare a admiterii unei cereri formulate de către pretinsa persoană fizică vătămată / parte civilă Z, întemeiate pe răspunderea comitentului pentru fapta prepusului **[n.n. teză vădit eronată și pe care o vom trata *infra*]**, s-a realizat introducerea în cauză a Societății Y³ S.R.L. (i.e., angajatorul inculpatului M) în calitate de parte responsabilă civilmente.

I.2. În ceea ce privește a doua cauză

În fapt, s-a reținut că în perioada 14.01.2016-05.09.2019, în baza aceleiași rezoluții infracționale, numitul A, în calitate de șofer autocisternă în cadrul societății de transport T S.R.L., cu ocazia livrărilor de propan de la societatea Y S.R.L.⁴ (vânzător – n.n.) la beneficiarul D S.R.L. (cumpărător – n.n.), în repetate rânduri și cu complicitatea altor angajați din cadrul societății D

³ În continuare, „Societatea”.

⁴ În continuare, „Societatea”.

S.R.L., respectiv a mecanicilor B și C, prin inducerea în eroare a beneficiarului și prin falsificarea unor înregistrări tehnice prin determinarea atestării unor împrejurări necorespunzătoare adevărului privind cantitățile de propan descărcate, respectiv prin falsificarea tichetelor de livrare și a avizelor de însoțire a mărfii, și-a însușit în mod fraudulos diverse cantități de propan, cauzând părții civile D S.R.L. o pagubă estimată la 500.000 de lei.

Cu privire la existența acestui prejudiciu, urmare a solicitării formulate de către partea civilă D S.R.L., anterior amintită, întemeiată pe „*răspunderea comitentului (vânzătorului) pentru fapta prepusului (șoferului) subcontractantului (transportatorului)*” (**teză vădit eronată și pe care o vom trata *infra* – n.n.**), s-a realizat introducerea în cauză a societății Y S.R.L., în calitate de parte responsabilă civilmente.

În drept, prin Ordonanța procurorului din data de 24.10.2023, s-a dispus punerea în mișcare a acțiunii penale față de inculpații A, B și C, cu privire la săvârșirea infracțiunilor de *înșelăciune*, respectiv complicitate la *înșelăciune*, prev. de art. 244 alin. (1) și (2) C. pen., și infracțiunea de *falsificare a unei înregistrări tehnice*, prev. de art. 324 alin. (1) și (2) C. pen.

Ulterior, prin Ordonanța procurorului din data de 16.04.2024, s-a dispus delegarea activității de informare a societății Y S.R.L., cu privire la drepturile și obligațiile ce îi revin în calitate de parte responsabilă civilmente, ca urmare a solicitării părții civile D S.R.L. de introducere în cauză în această calitate, solicitare motivată prin aceea că numitul A ar fi „*un prepus al subcontractantului vânzătorului, în speță Y S.R.L., și că a acționat în baza unei obligații contractuale*”. (sic!)

II. SEDIUL MATERIEI

II.1. Prevederi generale în materia acțiunii civile, cu privire la principiul disponibilității în procesul civil și limitele acestuia

Principiul disponibilității este consacrat prin dispozițiile art. 9 C. pr. civ., potrivit cărora:

„(1) *Procesul civil poate fi pornit la cererea celui interesat sau, în cazurile anume prevăzute de lege, la cererea altei persoane, organizații ori a unei autorități sau instituții publice ori de interes public.*

(2) *Obiectul și limitele procesului sunt stabilite prin cererile și apărările părților.*

(3) *În condițiile legii, partea poate, după caz, renunța la judecarea cererii de chemare în judecată sau la însuși dreptul pretins, poate recunoaște pretențiile părții adverse, se poate învoi cu aceasta pentru a pune capăt, în tot sau în parte, procesului, poate renunța la exercitarea căilor de atac ori la executarea unei hotărâri. De asemenea, partea poate dispune de drepturile sale în orice alt mod permis de lege”.*

În doctrină s-a arătat că, în esență, principiul disponibilității „constă în recunoașterea dreptului părții de a hotărî pornirea procesului civil, de a dispune de obiectul acestuia și de mijloacele de apărare”⁵, iar conținutul acestui principiu include următoarele componente⁶:

⁵ A se vedea: I. Stoenescu, G. Porumb, *Drept procesual civil român, (op. cit.)*, p. 62. În același sens, a se vedea: G. Boroi, M. Stancu, *Fișe de procedură civilă*, Ed. Hamangiu, București, 2019, pp. 8-12; M. Tăbârcă, *Procedura civilă în fișe de revizuire*, ed. a II-a, Ed. Solomon, București, 2019, pp. 15-18; A. Tabacu, *Drept procesual civil. Legislație internă și internațională. Doctrină și jurisprudență*, Ed. Universul Juridic, București, 2019, p. 49 și urm.; C. Roșu, *Principiul disponibilității în procesul civil (op. cit.)*, p. 233 și urm.; M. Dinu, *Drept procesual civil*, Ed. Hamangiu, București, 2020, pp. 28-29.

⁶ M. Stancu, D. N. Theohari, M. Eftimie, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, vol. I (art. 1-455), Ed. Hamangiu, București, 2016, p. 37. În același sens, a se vedea și: I. Stoenescu, S. Zilberstein, *Drept procesual civil. Teoria generală (op. cit.)* pp. 127-130, care relevă însă că „atunci când dreptul de a dispune de obiectul procesului – fie de dreptul material, fie de mijloacele procedurale respective – este folosit potrivit legii, intereselor statului, sau pentru a se aduce atingere intereselor

a) dreptul persoanei interesate (sau al unei alte entități dintre cele vizate de art. 37 C. pr. civ., sau al procurorului, în condițiile art. 92 C. pr. civ.) de a porni sau nu procesul;

b) dreptul de a determina cadrul procesual, „*atât din punct[ul] de vedere al obiectului, cauzei și părților, cât și din perspectiva apărărilor formulate în proces*”⁷;

c) dreptul de a pune capăt procesului, prin intermediul actelor procesuale de dispoziție (renunțarea la judecată; renunțarea la însuși dreptul pretins; achiesarea; tranzacția).

Astfel, principiul disponibilității apare ca fiind o reflexie a libertății de voință a părților litigante, manifestată însă în perimetrul drepturilor procesuale ale acestora. În pofida impresiei de exorbitanță pe care ar putea să o inducă posibila corelație cu principiul autonomiei voinței părților, dacă analizăm principiul disponibilității în contextul celorlalte principii ce guvernează procesul civil, **remarcăm limitele în care disponibilitatea părților trebuie totuși să se cantoneze**⁸.

Observăm așadar, că, oarecum contrar sensului neechivoc ce se desprinde din formularea alin. (2) al art. 9 C. pr. civ., prerogativele conferite părților litigante de anterior evocatele dispoziții legale **nu pot fi exercitate discreționar**, ci doar în corelație cu celelalte principii ale procesului civil: principiul legalității, principiul rolului judecătorului în aflarea adevărului, principiul contradictorialității, principiul respectării dreptului la apărare etc.⁹.

În ceea ce privește crearea cadrului procesual subiectiv, reclamantul este cel care, în principiu, decide pe cine să cheme în judecată, **cu unele excepții, însă**. Cu titlu de exemplu, potrivit art. 78 alin. (1) C. pr. civ., în procedura necontencioasă, precum și în cazurile prevăzute de lege în procedura contencioasă, judecătorul va dispune din oficiu introducerea în cauză a altor persoane, **chiar dacă părțile se împotrivesc (s.n.)**, ceea ce semnifică o limitare neechivocă a efectelor principiului disponibilității¹⁰.

Deși „*consecința logică a principiului disponibilității ar trebui să fie imutabilitatea litigiului și a părților din litigiu*”¹¹, această caracteristică **nu trebuie absolutizată**¹².

Astfel, chiar dacă reclamantul a creat *ab initio* un anumit cadru procesual, este posibil ca acesta să fie modificat ulterior, fie ca urmare a intervențiilor voluntare ale terților în proces (fie principale, fie accesorii, fie de ambele categorii), fie ca urmare a inițiativei reclamantului, sau a celorlalte părți litigante, sau chiar a instanței de judecată, care poate uza de dispozițiile art. 78 alin. (2) C. pr. civ., după cum, în situațiile expres prevăzute de lege, este obligată să dea eficiență

legitime ale altor persoane, instanța de judecată trebuie să împiedice actul de dispoziție să-și producă aceste efecte”. Cu privire la posibilitatea cenzurării actelor de dispoziție de către instanța de judecată, a se vedea și I. Leș, *Reflecții privitoare la controlul judecătoresc asupra actelor de dispoziție ale părților în procesul civil*, în Dreptul nr. 3/2016, pp. 9-21.

⁷ M. Stancu, D.N. Theohari, M. Eftimie, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole (op. cit.)* p. 37. Într-o lucrare recent se arată că „*prin materializarea principiului disponibilității sub unul sau mai multe dintre aspectele sale, se stabilesc limitele investiției instanței*”. – A. Carali, *Rolul activ al judecătorului în procesul civil: Când? În ce limite? Cum?*, în Revista „Themis” nr. 1/2016, p. 63.

⁸ Florina Popa, *Principiul disponibilității părților în procesul civil versus principiul rolului activ al judecătorului în aflarea adevărului: corelații, interferențe, limite* în Analele Universității de Vest din Timișoara, Seria Drept, nr. 2/2019, pag. 79, disponibil prin accesarea https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://drept.uvt.ro/administrare/files/1588595814-a-nalele-uvt-nr-2-2019-bt.pdf&ved=2ahUKEwj7K00-6uIAxVw7rsIHZ5YDI8QFnoECCcQAQ&usg=AOvVaw2kcDmu_T2kGmf9FaL4VdYE.

⁹ *Ibidem*, Florina Popa, *op. cit.*, p. 79.

¹⁰ Florina Popa, *op. cit.*, p. 80.

¹¹ I. Deleanu, *Noul Cod de procedură civilă*, vol. I (art. 1-621), Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 52; S. Guinchard, Fr. Ferrand, C. Chainais, *Procedure civile*, Ed. Dalloz, Paris, 2009, pp. 286-288.

¹² *Ibidem*, Florina Popa, *op. cit.*, pp. 80-81.

dispozițiilor art. 78 alin. (1) C. pr. civ. și să introducă din oficiu un terț în cauză, chiar dacă părțile litigante se opun¹³.

Prin urmare, **imutabilitatea litigiului din perspectiva principiului disponibilității, ar trebui privită într-o manieră relativă și nu absolută**¹⁴.

În deplin acord cu autoarea citată *supra*, considerăm că principiul disponibilității constituie una dintre „diferențele specifice de esență între procesul civil și procesul penal, acesta reprezentând manifestarea cea mai pregnantă a autonomiei de voință în materia dreptului procesual civil”¹⁵.

În plus, astfel cum a punctat și aceasta, subsecvent analizării principiului disponibilității în contextul celorlalte principii ce guvernează procesul civil, putem conchide că „chiar dacă procesul civil ar putea fi socotit o **afacere privată**¹⁶, instanța este îndreptățită să cenzureze, în condițiile prevăzute de lege, prerogativele conferite părților litigante de principiul disponibilității, în temeiul principiului legalității procesului civil, în scopul aflării adevărului în cauză”¹⁷.

Având în vedere toate aspectele prezentate anterior, privitoare la limitările principiului disponibilității în procesul civil – reglementate prin normele generale ale Codului de procedură civilă și dezvoltate, pe larg, de către doctrină – vom analiza, în cele ce urmează, setul de limitări speciale instituite în această materie prin dispozițiile Codului de procedură penală, în ipoteza exercitării acțiunii civile alături de acțiunea penală, în cadrul procesului penal.

II.2. Prevederi speciale cu privire la acțiunea civilă exercitată în cadrul procesului penal. Natura actului de constituire ca parte civilă. Condiții de exercitare și limite prevăzute de lege

Potrivit dispozițiilor art. 20 alin. (1)-(5) C. pr. pen.:

(1) „Constituirea ca parte civilă se poate face până la începerea cercetării judecătorești. Organele judiciare au obligația de a aduce la cunoștința persoanei vătămate acest drept.

(1¹) Anterior rezolvării cauzei, organul de urmărire penală are obligația de a întreba persoana vătămată dacă se constituie parte civilă și dacă cere introducerea în cauză a părții responsabile civilmente, încheind un proces-verbal în acest sens.

(2) Constituirea ca parte civilă se face în scris sau oral, cu indicarea naturii și a întinderii pretențiilor, a motivelor și a probelor pe care acestea se întemeiază.

(3) În cazul în care constituirea ca parte civilă se face oral, organele judiciare au obligația de a consemna aceasta într-un proces-verbal sau, după caz, în încheiere.

(4) **În cazul nerespectării vreuneia dintre condițiile prevăzute la alin. (1) și (2), persoana vătămată sau succesorii acesteia nu se mai pot constitui parte civilă în cadrul procesului penal, putând introduce acțiunea la instanța civilă”.**

Cu privire la constituirea de parte civilă, doctrina a arătat că: „deși nu este prevăzută în acești termeni, (...) ea reprezintă în realitate o cerere adresată organelor judiciare prin care persoana vătămată solicită ca acțiunea civilă pe care dorește să o exercite împotriva inculpatului sau, după caz, împotriva acestuia și a părții responsabile civilmente să fie alăturată acțiunii penale în cadrul procesului penal”¹⁸.

¹³ *Ibidem*, Florina Popa, *op. cit.*, p. 81.

¹⁴ *Ibidem*, Florina Popa, *op. cit.*, p. 81.

¹⁵ Florina Popa, *op. cit.*, p. 76.

¹⁶ I. Leș, *Reflecții privitoare la controlul judecătoresc asupra actelor de dispoziție ale părților în procesul civil*, în *Dreptul nr. 3/2016*, p. 12; C. Alexe, *Rolul activ al judecătorului și abuzul de drept în procesul civil român actual*, p. 189.

¹⁷ Florina Popa, *op. cit.*, p. 87.

¹⁸ I. Kuglay, în M. Udrioiu, *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 3-a, Ed. C.H. Beck, București, 2020, p. 179.

Drept urmare, s-a reținut necesitatea ca aceste condiții de exercitare a acestei acțiuni să fie verificate chiar la momentul formulării acestei cereri (la momentul constituirii de parte civilă), organul judiciar trebuind să se pronunțe în sensul admiterii sau respingerii ei¹⁹.

În acest sens, pentru ca organele judiciare să poată decide asupra caracterului admisibil al alăturării unei acțiuni civile celei penale, **acestea trebuie să aibă în vedere îndeplinirea condițiilor de exercitare a acțiunii prevăzute de art. 19 și urm. C. pr. pen., și nu temeinicia ori aparența de temeinicie a ei.**

Astfel, pentru admisibilitatea cererii trebuie să se verifice:

i. dacă cererea este formulată în termenul prevăzut de art. 20 C. pr. pen. [n.n. – respectiv până la începerea cercetării judecătorești];

ii. dacă cererea a fost formulată de către o persoană îndreptățită, respectiv de una care are calitatea de persoană vătămată în procesul penal [n.n. raportat la fapta / faptele care face / fac obiectul cercetărilor în cauză];

iii. dacă prejudiciul în considerarea căruia se solicită despăgubiri constituie și un element de conținut al ori o consecință a infracțiunii pentru care s-a exercitat acțiunea penală, respectiv dacă nu se solicită despăgubiri pentru o faptă care nu face obiectul cauzei;

iv. dacă acțiunea civilă se exercită împotriva persoanelor prevăzute de normele procesual-penale, anume împotriva inculpatului și/sau a părții responsabile civilmente;

v. dacă, separat de punctele anterioare, cererea nu se referă la un prejudiciu pentru care, pe cale separată, acțiunea civilă a fost deja rezolvată.

Cu privire la acestea, doctrina a reclamat că **practica judiciară a ignorat adesea această natură a constituirii de parte civilă și a tratat-o ca pe un dat necenzurabil al procedurii, ținând numai de manifestarea de voință a unei persoane.** Astfel, doctrina a subliniat frecvența îngrijorătoare a situațiilor din practică în care, „*luând act*” de constituirea de parte civilă, instanțele au pronunțat abia în finalul procesului soluția corespunzătoare inadmisibilității acțiunii (constatând că ea nu a fost exercitată de o persoană îndreptățită ori că prin obiectul ei acțiunea penală nu este susceptibilă de a i se alătura acțiune civilă)²⁰.

Totodată, doctrina a arătat că, pe lângă caracterul formal nelegal al unui atare procedeu, **acesta este și inechitabil.** Astfel, din perspectiva calității procesuale active, o persoană care a exercitat acțiunea rămâne parte într-un proces în cadrul căruia află, abia la soluționarea fondului, că nu era, de principiu, îndreptățită să se afle, fiind astfel privată de posibilitatea de a se adresa între timp, separat, unei instanțe civile²¹. Similar, din perspectiva calității procesuale pasive, o persoană care învederează că, formal, nu intră în categoriile posibil a fi chemate în judecată civilă în procesul penal, este silită să rămână în proces până la soluționarea acestuia pe fond, pentru a se constata realitatea susținerilor sale.

În plus, o serie de dificultăți ținând de coerența desfășurării procesului sunt greu de evitat în cadrul unui atare mod greșit de a proceda al instanțelor, care, considerându-se investite legal cu o acțiune civilă, nu au vreun temei pentru a o lăsa necercetată, de vreme ce nu au constatat-o inadmisibilă, în schimb se vor vedea obligate să o respingă ca atare²².

În acest sens, se subliniază că observarea acestei practici, greșită inclusiv din perspectiva dispozițiilor reglementării anterioare, a dus la formularea dispozițiilor din alin. (4) al art. 20

¹⁹ *Ibidem*, p. 179.

²⁰ I. Kuglay, în M. Udrioiu, *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 3-a, Ed. C.H. Beck, București, 2020, p. 180.

²¹ *Ibidem*, p. 180.

²² *Ibidem*, p. 180.

C. pr. pen., potrivit căruia, în cazul nerespectării vreunei dintre condițiile prevăzute la alin. (1) și (2), persoana vătămată sau succesorii acesteia nu se mai pot constitui parte civilă în cadrul procesului penal, putând introduce acțiunea la instanța civilă²³.

Această normă fundamentează premisa că **asupra constituirii de parte civilă organul judiciar este chemat să decidă, să observe dacă ea este legal exercitată și, în caz contrar, să respingă pretenția procesuală a persoanei vătămate ori a reprezentatului ei de a alătura acțiunea civilă celei penale**²⁴ (ceea ce, în mod evident, nu atrage *de plano* vreo imposibilitate a exercitării respectivei acțiuni civile în fața instanței civile).

II.3. Dispozițiile legale privitoare la calitatea procesuală de parte responsabilă civilmente și drepturile acesteia

Conform art. 86 C. pr. pen., „*Persoana care, potrivit legii civile, are obligația legală sau convențională de a repara în întregime sau în parte, singură sau în solidar, prejudiciul cauzat prin infracțiune și care este chemată să răspundă în proces este parte în procesul penal și se numește parte responsabilă civilmente*”.

Cu alte cuvinte, partea responsabilă civilmente este una dintre părțile din procesul penal față de care se exercită acțiunea civilă (fiind subiect pasiv al acțiunii civile), având obligația de a repara (în întregime / parte, singură / în solidar) prejudiciul cauzat prin infracțiune.

Potrivit dispozițiilor art. 21 alin. (1) și (2) C. pr. pen., *introducerea în procesul penal a părții responsabile civilmente poate avea loc, la cererea părții civile, până la rezolvarea cauzei de către procuror; Atunci când exercită acțiunea civilă, procurorul este obligat să ceară introducerea în procesul penal a părții responsabile civilmente, în condițiile alin. (1)*”.

Astfel, calitatea de parte responsabilă civilmente se dobândește fie prin „*introducerea*” acesteia la cererea părții îndreptățite potrivit legii civile (cerere formulată din inițiativa proprie a părții civile ori la interpelarea organului judiciar) sau, după caz, din oficiu, prin dispoziția procurorului (atunci când acesta exercită acțiunea civilă), fie prin „*intervenția*” acestei persoane.

Rezultă cu claritate că și procurorul are legitimarea procesuală a acțiunii împotriva părții responsabile civilmente, atunci când el exercită acțiunea civilă împotriva inculpatului. Această legitimare procesuală a procurorului este dublată de obligația de a se îndrepta și împotriva părții responsabile civilmente²⁵.

Desigur că existența acestei obligații **nu exclude însă aprecierea de către procuror asupra condițiilor răspunderii persoanei responsabile civilmente: el nu va fi „obligat” să ceară decât introducerea acelei persoane în privința căreia apreciază că sunt întrunite aceste condiții, obligația nepresupunând exercitarea acțiunii și atunci când ea este vădit inadmisibilă (de exemplu, atunci când acțiunea penală se exercită pentru o faptă fără legătură cu atribuțiile de serviciu ale autorului și cu privire la care este evident că angajatorul său nu are calitatea de comitent)**²⁶.

În acest context, dreptul pe care îl are persoana fizică sau juridică care se pretinde prejudiciată material sau moral de a formula cerere de constituire ca parte civilă în cadrul procesului penal, prin care solicită ca instanța penală să se pronunțe asupra pretențiilor lor, reprezintă un drept procesual la acțiune al acestora.

Prin exercitarea dreptului procesual la acțiune, persoana prejudiciată prin fapta ilicită care face obiectul acțiunii penale, sesizează organele judiciare cu cererea de constituire de parte

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ I. Kuglay, în M. Udrioi (coord.), *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 4-a, Ed. C.H. Beck, București, 2023, p. 202.

²⁶ *Ibidem*, p. 202.

civilă, solicitând exercitarea acțiunii civile în cadrul procesului penal, alături de acțiunile penale, și tragerea la răspundere civilă a inculpatului și a părții responsabile civilmente.

În acest sens, doctrina a stabilit că soluționarea acțiunii civile în procesul penal se realizează prin aplicarea dreptului civil substanțial. În ceea ce privește normele de procedură civilă, trebuie avut în vedere că, potrivit art. 2 C. pr. civ., dispozițiile acestui cod se aplică și în alte materii, în măsura în care legile care le reglementează nu cuprind dispoziții contrare²⁷, deci inclusiv în materie penală.

Așadar, din analiza dispozițiilor procesuale penale (art. 19 C. pr. pen.) coroborate cu cele procesuale civile (art. 9 C. pr. civ.) rezultă că acțiunea civilă prezintă, **în principiu**, un caracter disponibil, fiind alăturată acțiunii penale la dorința persoanei vătămate care se constituie parte civilă.

Astfel, **în lumina principiului disponibilității**, principiu caracteristic procesului civil, persoana vătămată poate determina nu numai existența acțiunii civile în cadrul procesului penal (prin declanșarea procedurii judiciare prin formularea cererii de constituire de parte civilă), **ci și, aparent, conținutul acestei acțiuni, prin stabilirea cadrului procesual în privința părților și obiectului, precum și din perspectiva apărărilor formulate.**

Cu alte cuvinte, persoana vătămată prin infracțiunea ce face obiectul cercetărilor penale are opțiunea de a-și valorifica pretențiile pe calea procesului penal, aceasta putând atât iniția acțiunea civilă în cadrul procesului penal, cât și stabili cadrul procesual al acțiunii civile prin solicitarea introducerii (sau nu) în cauză a părții responsabile civilmente. Pentru realizarea acestora, este necesară îndeplinirea cumulativă de către persoana vătămată a unor condiții, **în lipsa cărora, cererea acesteia de constituire de parte civilă este inadmisibilă.**

Per a contrario, în lipsa unei astfel de manifestări, [sau în situația inadmisibilității cererii de constituire de parte civilă – n.n.] nu va exista nici acțiune civilă alăturată acțiunii penale și nici parte responsabilă civilmente, nefiind în ipoteza în care acțiunea civilă este exercitată de către procuror.

Astfel cum a fost deja consacrat pe cale doctrinară²⁸ și jurisprudențială, pot fi părți responsabile civilmente, printre altele, următoarele persoane:

- cel care în temeiul legii, al unui contract ori al unei hotărâri judecătorești este obligat să supravegheze un minor sau o persoană care beneficiază de consiliere judiciară sau tutelă specială răspunde de prejudiciul cauzat altuia de către aceste din urmă persoane [art. 1.372 alin. (1) C. civ.];

- **comitenții pentru pagubele produse de prepușii lor** (art. 1.373 C. civ.);

- Biroul Asigurătorilor de Autovehicule din România, care are calitatea de parte responsabilă civilmente și poate fi obligat singular, iar nu în solidar cu inculpatul, la plata despăgubirilor civile către persoanele păgubite prin accidente de vehicule neasigurate;

- OSIM, în cazul comiterii infracțiunii prevăzute de art. 59 alin. (1) din Legea nr. 64/1991 constând în divulgarea de către personalul Oficiului, precum și de către persoanele care efectuează lucrări în legătură cu invențiile, a datelor cuprinse în cererile de brevet până la publicarea lor – OSIM va răspunde în calitate de parte responsabilă civilmente față de inventator pentru prejudiciile aduse ca urmare a săvârșirii infracțiunii;

- Asigurătorul, care răspunde în procesul penal în temeiul contractului de asigurare și în limita asigurării.

²⁷ M. Udriou, *Sinteze de procedură penală. Partea generală*, Ed. C.H. Beck., București 2020, p. 78.

²⁸ M. Udriou, S. Bogdan, D.S. Chertes, în M. Udriou, *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 3-a, Ed. C.H. Beck, București 2020, pp. 464-467.

Potrivit Codului de procedură penală (art. 87 raportat la art. 81 C. pr. pen.), în faza de urmărire penală și în faza de judecată, partea responsabilă civilmente beneficiază de drepturi procesuale, dintre care amintim²⁹:

- a) Dreptul de a fi informată cu privire la drepturile sale;
- b) Dreptul de a propune administrarea de probe de către organele judiciare, de a ridica excepții și de a pune concluzii;
- c) Dreptul de a formula orice alte cereri ce țin de soluționarea laturii civile a cauzei;
- d) Dreptul de a fi informată, într-un termen rezonabil, cu privire la stadiul urmăririi penale, la cererea sa expresă, cu condiția de a indica o adresă de poștă electronică sau mesagerie electronică, la care aceste informații să fie comunicate;
- e) Dreptul de a consulta dosarul, în condițiile legii;
- f) Dreptul de a fi ascultată;
- g) Dreptul de a adresa întrebări inculpatului, martorilor și experților;
- h) Dreptul de a fi asistată de avocat sau reprezentată (...).

În ceea ce privește drepturile procesuale ale părții responsabile civilmente, recunoscute acesteia în cadrul procedurii de cameră preliminară, prin Decizia CCR nr. 641 din 11 noiembrie 2014³⁰ și, ulterior, prin modificările aduse procedurii de Legea nr. 75/2016, s-a apreciat că părții responsabile civilmente nu îi este străin interesul pentru soluționarea laturii penale a procesului, în condițiile în care, alături de alte elemente, de stabilirea existenței faptei penale și a vinovăției inculpatului judecat în cauză depinde și soluționarea laturii civile a procesului³¹.

Astfel, Curtea a considerat că, din perspectiva principiului contradictorialității, părții responsabile civilmente trebuie să i se ofere aceleași drepturi ca și inculpatului în procedura de cameră preliminară. Din acest motiv, conform modificărilor aduse prin Legea nr. 75/2016, partea responsabilă civilmente va putea formula în scris cereri și excepții cu privire la legalitatea sesizării instanței, legalitatea administrării probelor și a efectuării actelor de către organele de urmărire penală. De asemenea, aceasta va fi citată la termenul la care acestea vor fi dezbătute în contradictoriu³².

Mai mult decât atât, din reglementarea obligațiilor care îi incumbă părții responsabile civilmente, reiese că aceasta, împreună cu inculpatul, formează un grup procesual obligat la repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune. Astfel, partea responsabilă civilmente are interesul înlăturării condițiilor care ar atrage răspunderea sa civilă, atât din perspectiva elementelor ce țin de latura penală a cauzei, cât și a celor ținând strict de latura civilă³³.

III. POSIBILE REMEDII PENTRU CORECTA STABILIRE A CADRULUI PROCESUAL

Sub un prim aspect, astfel cum am analizat pe larg în cadrul prezentului articol, și în deplin acord cu un alt autor³⁴, „*coroborând textele legale ante-menționate* (art. 19 și art. 86 C. pr. pen., rap. la art. 1.373 C. civ. – n.n.), *pentru ca unei persoane să îi fie acordată, în mod legal, calitatea de*

²⁹ M. Udrioiu, S. Bogdan, D.S. Chertes, în M. Udrioiu, *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 3-a, Ed. C.H. Beck, București 2020, p. 470.

³⁰ Disponibilă prin accesarea https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2020/07/Decizie_641_2014.pdf.

³¹ M. Udrioiu, S. Bogdan, D.S. Chertes, în M. Udrioiu, *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 3-a, Ed. C.H. Beck, București 2020, p. 470.

³² *Ibidem*, p. 471.

³³ Decizia CCR nr. 641 din 11 noiembrie 2014, par. 46.

³⁴ Cătălin-Șerban Apătean, *Considerații critice privind introducerea părții responsabile civilmente în procesul penal*, 9 august 2024 – articol disponibil prin accesarea <https://www.universuljuridic.ro/consideratii-critice-privind-introducerea-partii-responsabile-civilmente-in-procesul-penal/>.

parte responsabilă civilmente într-o cauză penală (în ipoteza răspunderii comitenților pentru prepuși – n.n.) există mai multe **condiții ce trebuie întrunite în mod cumulativ**, respectiv:

(i) să existe, potrivit legii civile, o obligație legală sau convențională în sarcina persoanei căreia i se acordă această calitate de a repara, în întregime sau în parte, singură sau în solidar, prejudiciul cauzat prin infracțiunea săvârșită de către prepus,

(ii) să existe un raport de prepușenie între autorul faptei ilicite și prejudiciabile (infracțiunea) și persoana chemată să răspundă în calitate de comitent pentru prejudiciul cauzat persoanei vătămate/părții civile și

(iii) fapta ilicită cauzatoare de prejudicii (infracțiunea) să fie săvârșită de către prepus în legătură cu atribuțiile sau cu scopul funcțiilor ce i-au fost încredințate de comitent”.

Sub un al doilea aspect, apreciem că nerespectarea oricăreia dintre aceste condiții prevăzute imperativ de lege pentru acordarea calității de parte responsabilă civilmente, în configurația de răspundere civilă a comitentului pentru fapta prepusului, este aptă să atragă **incidența sancțiunii nulității actului prin care partea responsabilă civilmente a fost introdusă în procesul penal**³⁵.

Astfel, chiar dacă persoana vătămată, constituită ca parte civilă, poate solicita organelor de urmărire penală introducerea în procesul penal a persoanelor pe care le apreciază ca fiind răspunzătoare potrivit legii civile pentru repararea integrală sau parțială a prejudiciului suferit, ca manifestare a utilizării principiului disponibilității acțiunii civile (în sensul de manifestare unilaterală a de voință a reclamantului / parte civilă), **simpliciter indicarea de către partea civilă a acestor persoane nu este de natură să creeze o obligație automată în sarcina organelor judiciare de a da curs (fără cenzură) cererii de introducere în cauză**³⁶.

III.1. Actul prin care partea responsabilă civilmente este introdusă în procesul penal

Pentru început, având în vedere cadrul legislativ actual, respectiv forma în vigoare a dispozițiilor art. 21 alin. (1) C. pr. pen. conform cărora introducerea în procesul penal a părții responsabile civilmente poate avea loc, la cererea părții civile, până la rezolvarea cauzei de către procuror, rezultă cu claritate aspectul că actul de „introducere” a părții responsabile civilmente în proces **este emis în cadrul fazei de urmărire penală**.

Conform art. 286 alin. (1) C. pr. pen., „procurorul dispune asupra actelor sau măsurilor procesuale și soluționează cauza prin ordonanță, dacă legea nu prevede altfel”.

Sub un prim aspect, după cum s-a arătat în doctrină, „toate actele de dispoziție ale organelor de urmărire penală se intitulează ordonanțe, indiferent de obiectul acestora sau de momentul în care sunt adoptate, renunțându-se la distincția din reglementarea anterioară dintre ordonanțe și rezoluții”³⁷.

Sub un al doilea aspect, Codul de procedură penală în vigoare prevede ordonanța, ca principal document procedural emis de procuror în realizarea atribuțiilor sale procesuale. Aceasta reprezintă un act scris, prin care este constatată îndeplinirea actelor de urmărire penală, sunt arătate măsurile luate, precum și soluțiile dispuse sau propuse de procuror³⁸.

Ordonanța trebuie să fie întotdeauna motivată, cerință ce reprezintă o aplicație a principiului legalității. Spre deosebire de vechea reglementare, legislația procesual penală în

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Cătălin-Șerban Apătean, *op. cit.*

³⁷ M.B. Bulancea, A.M. Șinc, în M. Udrouiu (coord.), *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. a 3-a, Ed. C.H. Beck, București, 2020, p. 1697.

³⁸ C.T. Pop, D.M. Morar, în D.M. Morar (coord.), *Codul de procedură penală în Jurisprudența Curții Constituționale*, Ed. Hamangiu, București, 2021, p. 795.

vigoare nu mai prevede, ca act procesual al procurorului, „rezoluția motivată”, locul acesteia fiind luat, de principiu, de ordonanță³⁹.

Afirmația potrivit căreia ordonanța a luat „de principiu” locul rezoluției motivate a procurorului își are fundamentul legal în aceea că, *„astfel cum prevede partea introductivă de la alin. (1) al art. 286 C. pr. pen., prin lege sunt prevăzute și alte acte pe care procurorul le emite în ipoteze juridice **expres reglementate**. Potrivit doctrinei, acestea sunt referate, propuneri, cereri și procese-verbale⁴⁰”*.

Exemple de astfel de ipoteze juridice expres reglementate sunt, spre pildă: acordul de recunoaștere a vinovăției, întocmirea rechizitoriului, cererea de declarare a contestației și a motivării contestației – în procedurile desfășurate în fața judecătorului de drepturi și libertăți, în cursul urmăririi penale, întocmirea de referate, atunci când propune judecătorului de drepturi și libertăți luarea sau prelungirea unor măsuri procesuale⁴¹.

Este astfel cert, în opinia noastră, aspectul că introducerea în procesul penal a părții responsabile civilmente poate fi dispusă, în mod legal, de către procuror, în cadrul urmăririi penale, exclusiv prin ordonanță motivată.

Aceasta: i) în primul rând deoarece, în această materie, dispozițiile legale incidente nu prevăd în mod expres derogări de la regula în materie (cea a emiterii unei ordonanțe) și ii) în al doilea rând, pentru că [după cum fără dubiu o arată și dispozițiile art. 21 alin. (1) C. pr. pen.] suntem în prezența unei „cereri” / „solicitări” a persoanei îndreptățite „să ceară” introducerea – cerere care în mod evident își caută / necesită o rezolvare a sa de către procuror prin singurul act procesual pe care îl poate emite în astfel de cazuri, respectiv printr-o ordonanță.

Cu toate acestea, există în practica judiciară recentă soluții ale judecătorilor de cameră preliminară, care, în opinia noastră, sunt manifest eronate, care cauționează conduite nelegale ale procurorilor, constând în introducerea în cauză a unor persoane ca părți responsabile civilmente la solicitarea părții civile – fie în lipsa unei ordonanțe motivate (sau a oricărui alt act procesual, de altfel) emise în acest sens, fie direct prin rechizitoriu.

Un prim exemplu în acest sens este reprezentat de raționamentul expus de către un complet de contestație în cameră preliminară din cadrul Curții de Apel Ploiești⁴², potrivit căruia *„nu există nicio dispoziție legală care să oblige procurorul să dispună introducerea în cauză a unei părți responsabile civilmente printr-o ordonanță distinctă. Singura obligativitate derivă din Decizia C.C.R. nr. 257 din 26 aprilie 2017, care face trimitere la necesitatea introducerii părții responsabile civilmente încă din faza de cameră preliminară, pentru a putea oferi posibilitatea de a invoca cereri sau excepții specifice”*.

Un al doilea exemplu este reprezentat de argumentația expusă de către un complet de contestație în cameră preliminară din cadrul Curții Militare de Apel București⁴³, conform căreia din prevederile legale incidente *„nu rezultă că îi revine organului de urmărire penală obligația de a întocmi o ordonanță pe care să o comunice părții responsabile civilmente, organul de urmărire penală având doar obligația de a întreba persoana vătămată dacă se constituie parte civilă și de a indica, eventual, partea responsabilă civilmente, putând dispune introducerea acesteia în cauză prin rechizitoriu”*.

³⁹ *Ibidem*, p. 795.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 795.

⁴¹ M.B. Bulancea, A.M. Șinc, *op. cit.*, p. 1698.

⁴² Încheiere finală camera preliminară din 23.07.2024 pronunțată de C. Ap. Ploiești, cod RJ 4e5299e6e, disponibilă prin accesarea <https://www.rejust.ro/juris/4e5299e6e>.

⁴³ Încheiere finală (dezinvestire) nr. 12/2024 din 14.02.2024 pronunțată de Curtea Militară de Apel București, cod RJ ded964932, disponibilă prin accesarea <https://www.rejust.ro/juris/ded964932>.